

А.У. Мухаммедов¹, А.Б. Тасмаганбетов², А.М. Бакирбекова³

¹Халықаралық Бизнес Университеті, Алматы, Қазақстан

²Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

³Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазақстандық бидай өндірісінің экспорттық әлеуетін дамыту

Аңдатпа. Мақалада ішкі астық нарығының қазіргі жағдайына сипаттама берілген. Республикадағы негізгі астық өндіруші облыстар мен жалпы облыстар бойынша бидай өндірісінің динамикасына талдау жасалды. Елден сыртқа жөнелтілетін бидай мөлшері қарастырылды. Сонымен бірге, республиканың егемендік алған жылдардан бері егіс салу алқаптары мен бидай өндірісінің қарқынына талдау жасалып, бидай түсімділігі қаралды. Сондай-ақ, соңғы жылдары республика мен облыстары аясында егіс алқаптарының көлемі, өндірілген жиынтық мөлшері мен өнімділігі сипатталып, көрсетілген. Бидай экспортының негізгі мемлекеттері мен мөлшерлері айқындалды. Отандық өндірушілер астығының басым бөлігін сатып алатын елдер анықталды. Оның ішінде, ТМД елдері мен әлемнің басқа елдерге жөнелтілген астық көлемі мен оның мөлшері келтірілген. Өткізілетін бидай бағасына ықпал ететін факторлар сипатталды.

Түйін сөздер: нарық, бидай, өндіріс, өнімділік, экспорт, импорт, өңір, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2020-3-37-45>

Кіріспе. Қазақстан әлемдегі жетекші азық-түлік бидайы өндірушілерінің бірі және әлемдік нарықтағы бидай жеткізушілері мен ұн өнімдерінің ондығының бірі болып табылады [1]. Бәсекелік артықшылықтарының арқасында ел бидайы әлемдік нарықта үлкен сұранысқа ие. Бидайдың өзі және одан өңдеу өнімдері стратегиялық маңызға ие және әлемдегі барлық дерлік елдерде тамақтану мәдениетте маңызды рөл атқарады. Сондықтан азық-түлік қауіпсіздігі көбіне жан басына бидай тұтынуға байланысты [2].

Бидай өндірісі азық-түлік нарығының маңызды элементі мен азық-түлік өндірісінің негізгі буыны болып саналады. Сол себепті бидайға сұраныс тек бидайдың өзіне ғана емес, сондай-ақ, одан өндірілетін жалпы азық-түлік пен жекелеген түрлерге сұраныстар туындайды. Бидай астықтың негізгі тауарлық түрі болып табылады – әлемдік өндірісте

оның үлесі шамамен 40%, ал әлемдік саудада 50% құрайды [3].

Зерттеу материалдары мен әдістері. Бұл тақырыпты зерттеуде, бидай өндірісінің ерекшеліктеріне байланысты экономист ғалымдардың ғылыми еңбектері, егістік алқаптары және астық нарығын реттеу заңнамасына байланысты Қазақстан Республикасының заңнамалық және нормативтік-құқықтық құжаттары, шетелдік және отандық ғалымдардың ғылыми жұмыстары әдіснамалық негіз ретінде пайдаланылды.

Ғылыми зерттеудің ақпараттық базасы ретінде еліміздің бидай өндірісіне қатысты Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми материалдары, ауыл шаруашылығы саласын дамыту бойынша мемлекеттік бағдарламалар, ғылыми-тәжірибелік конференциялар мате-

риалдары, бұқаралық ақпарат құралдарының материалдары, мерзімді басылым мақалалары қолданылды.

Зерттеу әдістері ғылыми абстракция және экстраполяция, индукция және дедукция әдістері болып табылды. Теориялық ұстанымдардың негізделуі жалпы ғылыми әдістерді, талдау мен синтез әдістерін, сонымен қатар жүйелі және кешенді көзқарасты қолдануға негізделген, статистикалық деректер мен интернет желісінің ақпараттық әлеуетінен басқа жеке бақылаулар мен қорытындылардың деректері.

Нәтижелер және оларды талқылау. Астық шаруашылығы Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің негізгі құрамдас бөлігінің бірі болып табылады. Республикада жиналатын жалпы астықтың 70%-ы 1-3 класс бидайы болып табылады.

Республикада дәнді дақылдар өндірісі тұрақсыз, жоғары өнімділіктен құрғақшылық жылдары күрт төмендеп кетуі де ықтимал. Мәселен, жалпы астық жинаудан 2009 және 2011 ж.ж. рекордтық мөлшерге қол жеткізгеннен кейінгі жылдары 2010 және 2012 ж.ж. төменгі деңгейге дейін өзгерді, 1995 ж. және 1998 ж. есепке алмағанда (1-сурет).

Қазақстанда жыл сайын бидайға арналған егіс алқабы азаюда. 2020 жылға қарай арпа, қарақұмық, сұлы, тары және т.б. пайдасына 11,5 млн. га дейін азайту жоспарлануда. Талдау көрсеткендей, республика бойынша

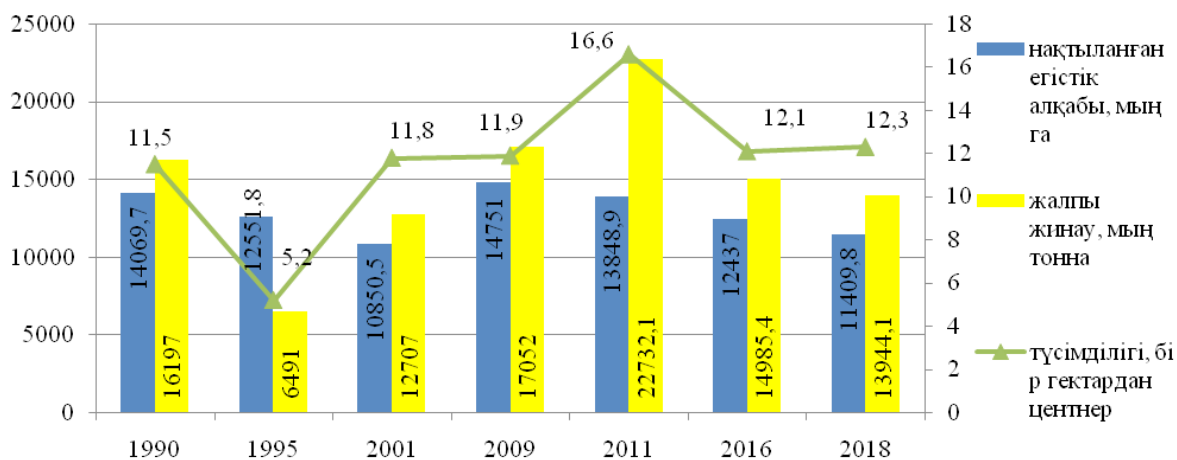
нақтыланған егіс алқабы 2014 ж. бастап кеміп барады. 2014 ж. нақтыланған егіс алқабы 12387,6 мың га болса, 2018 ж. 11409,8 мың га дейін азайған.

Бидайды жалпы жинауда 1990 ж. қарағанда 2018 ж. 1,2 есе аз жиналған. Республикада 1990 ж. 16196,8 мың т. астық жиналса, 1999 ж. 11241,9 мың т. жиналды. Бидайдың түсімділігі республика бойынша артқандығын көруге болады. 1990 ж. түсімділік деңгейі 11,5 центнер бір гектардан болса, 2018 ж. бір гектардан 12,3 центнерге дейін жеткен.

Қазақстанның солтүстік облыстары қолайлы табиғи жағдайларға ие болуына байланысты еліміздің астық өндірісінің елеулі бөлігін беріп отыр. Жалпы солтүстік өңірлерінің үшеуі елдегі егіс аударының шамамен 74%-ын құраса, өндірілетін өнім көлемінде шамамен 86%-ын алып отыр.

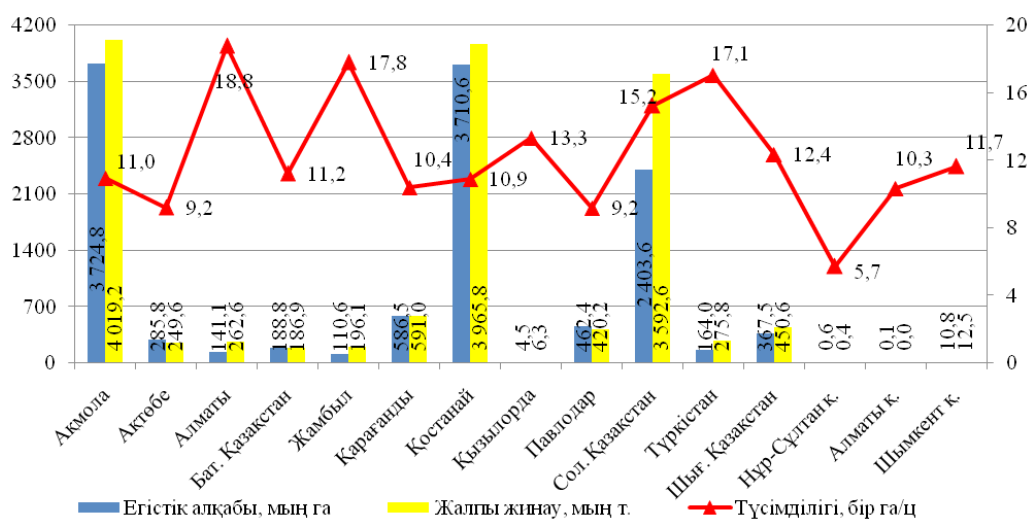
Статистикалық мәліметтерді зерттеу нәтижелеріне сәйкес, Солтүстік Қазақстан облысында және Қостанай облысындағы астық егетін алқаптарының азайғанын көрсетеді. Мәселен, Солтүстік Қазақстан облысында соңғы бес жылдықта астық егілетін аудан көлемі 2167 мың га-дан 1950 мың га-ға дейін қысқарды. Қостанай облысында да жағдай ұқсас, 2015 жылғы 3748 мың га-дан 3465 мың га-ға дейін кеміген болатын.

Айта кету керек, еліміздің қалған облыстарында егіс салу аудандарының ауытқуы айтарлықтай өзгеріске ұшырамаған.

Ескерту – авторлармен [4,5,6,7,8] негізінде әзірленген

Сурет 1. Қазақстандағы 1990-2018 ж.ж. астық өндірісі

Ескерту – авторлармен [8] негізінде әзірленген

Сурет 2. Облыстар аясында астық өндірісі

Қарағанды облысында егіс алқабының ауданы айтарлықтай кеңейген. Аталмыш жағдай Түркістан облысында да орын алған болатын.

Жалпы 90-жылдармен салыстырғанда егістік алқаптары азайғанын көрсетеді. 1990 ж. республикада егіс алқабы 14069,7 мың га болса, 1999 ж. 9037 мың га дейін қысқарған. Облыстар аясында салыстыратын болсақ, күрт төмендеген. Мәселен, 1990 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі егістік аудандарының өзгерісі еселеп қысқарғанын аңғартады. Ақтөбе облысында 768 мың га-дан 312 мың га-ға дейін, Батыс Қазақстан облысында 537 мың га-дан 201 мың га-ға дейін, Жамбыл облысында 360 мың га-дан 120 мың га-ға дейін, Павлодар облысында 852 мың га-дан 460 мың га-ға дейін, Шығыс Қазақстан облысында 609 мың га-дан 347 мың га-ға дейін, Алматы облысында 335 мың га-дан 126 мың га-ға дейін кеміген. Қалған облыстарда ауытқу елеулі орын алған жоқ.

Кейбір облыстарда бидайды жинаудың жалпы көлемі 2 есеге дейін кеміген. Ақтөбе облысында 1990 ж. 687,3 мың т. бидай жиналса, 1999 ж. 341,2 мың т. және 2018 ж. 339,3 мың т. дейін азайды. Батыс Қазақстан облысында 616,1 мың т. (1990 ж.) 48,9 мың т. (1999 ж.) және 139,1 мың т. дейін азайған. Жамбыл облысында 90 ж. 592,7 мың т. бидай оралды, 99 ж. 249,9 мың т. және 2018 ж. 267,7 мың т. жиналды. Алматы облысында 2 есе аз астық жиналатын болған. 1990 ж. 567,7 мың

т.-дан 2018 ж. 253,8 мың т.-ға дейін кеміген. Қызылорда облысында 4 есе қысқарған, 1990 ж. 46,7 мың т.-дан 2018 ж. 9,6 мың т.-ға дейін.

Сонымен бірге, республиканың кейбір облыстарында астық жинаудан диқаншылар өсімге еселеп қол жеткізген болатын. 2014 жылдан бері осы өңірлердегі егіншілер 2-3 есе артық астық өндірген. Мәселен, 2014 жылы Ақтөбе облысының егіншілері 116 мың т., Жамбыл облысы 92 мың т. бидай жинаған. Сол жылы Қызылорда облысында 3,5 мың т. жиналған, Қарағанды облысында 467,7 мың т., Павлодар облысында 252,6 мың т. бидай оралған болатын.

Соңғы бес жылдықта бидайдың түсімділігі жағынан барлық облыстар өсімге қол жеткізген. Бірақ, солардың ішінде, 2-3 есе артқан облыстар бар. Мәселен, бір гектардан Ақтөбе облысында егіншілер 4,6-ден 10,8 центнерге дейін, Алматы облысы 14,5-тен 20,1 центнерге, Павлодар облысы 5,6-ден 10,9 центнерге дейін қол жеткізген.

Егемендікаржылдарыменсалыстырғанда бидай жинау жағынан кейбір облыстар өсімген қол жеткізген. Ақтөбе облысында бір гектардан 1990 ж. 9 центнер алса, 2018 ж. 11 центнер жинапты. Алматы облысындағы диқаншылар 16,8 центнерден 20,1 центнерге дейін, Шығыс Қазақстан облысындағылар 7,9-ден 14,1 центнерге, Павлодар облысы 4,4-ден 10,9 центнерге, Жамбыл облысы 16,2-тен 22,2

центнерге, Қарағанды 7,3-тан 11,6 центнерге, Қызылорда облысы 14,1-тен 16,6 центнерге, Солтүстік Қазақстан облысы 12,1-тен 15,3 центнерге дейін артқан.

Алайда еліміздің егінді өңірлері болып есептелетін облыстарда астық жиналымы елеулі кеміген болатын. 1990 жылы жиналған бір центнерге келетін астық көлемі 2018 жылмен салыстырғанда қысқарған. Ақмола облысында 12 центнерден 10,9 центнерге дейін және Қостанай облысында 12,4 центнерден 11,1 центнерге дейін азайған.

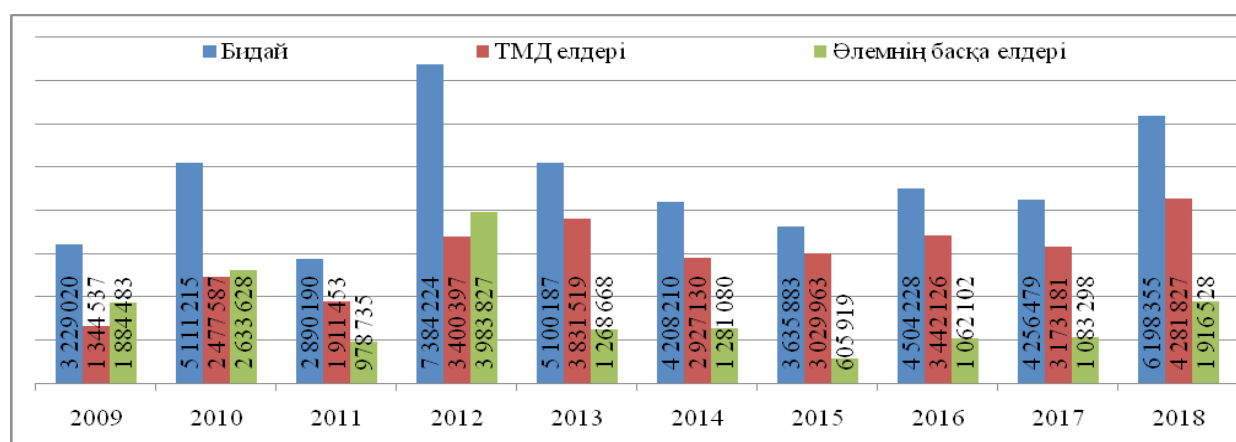
Ішкі нарықта бидайдың аз тұтынылуын ескере отырып, Қазақстанда қосымша баламалы экспорттық өнімдерді қалыптастыру астықтың дүниежүзілік саудадағы позицияларына әсер етпейді. Өйткені экспортқа жылдық өндіріс көлемі 5 млн. тонна мен ұн жіберіледі.

Астық пісіп-жетілу және жинау кезеңде қолайсыз ауа-райы салдарынан отандық өндірушілер туындаған ауыр жағдайға тап болады. Астық өндіруші басты облыстарда суық жаз бен астық жинау жұмыстарының басталуына дейін жауын-шашынның болуынан пісіп-жетілуіне мүмкіндік бермейді. Соның салдарынан астық жинау жоспарланған мерзімнен әлдеқайда кейін басталады. Кей жылдары жауын-шашын жинау кезінде де тоқтамағандықтан көптеген шаруашылықтар қысқы жауын-шашын жауғанға дейін аяқтай алмайды. Нәтижесінде астықтың бір бөлігі жиналмай қар астында қалып қояды. Жауын-

шашынның кесірінен мерзімнен кеш жиналған астық элеваторға ылғалды түрде түседі. Осыған байланысты шаруалар оны кептіру үшін қосымша шығынға ұшырайды [9]. Бұл, сәйкесінше, астық сапасының нашарлауына және астық экспортының азаюына әкеп соғады. Экспорт қазақстандық астық нарығын реттеудің негізгі тетігі және оның жетекші бағыты болып табылады. Астық нарығының жағдаяты әлемдік және ұлттық қауіпсіздікті сипаттайды.

Қазақстандық астық экспортының басым бөлігі соңғы жылдары ТМД елдеріне өткізіледі. 2009 ж. астық экспортының 58%-ы әлемнің өзге елдеріне жөнелтілсе, 2018 ж. 31%-ға дейін қысқарған. ТМД елдеріне, керісінше, артқан болатын. 2009 ж. достастық елдерге барлық астық экспортының 42%-ы ғана жіберсе, 2015 ж. 83%-ға дейін өсіп, бірақ 2018 ж. 69%-ға дейін төмендеген. Орташа есеппен 2009 ж. бастап ТМД елдеріне астық экспортының 65%-ы жөнелтілді, қалғаны әлемнің өзге елдерге жеткізілген.

ТМД елдері шеңберінде отандық бидайдың басым бөлігін Өзбекстан, Тәжікстан мен Әзірбайжан елдері импорттайды. Өзбекстан елі жыл сайын отандық астықты сатып алу көлемін арттырып келеді. Бидайдың жалпы ішкі егін жинауындағы елдің үлесі 2014 жылы 31% -ға, 2018 жылы 51% -ға дейін өсті. 2017 жылы Тәжікстанның үлесі 31%, 2018 жылы 21% құрады. Әзірбайжан, Қырғызстан және Ресейдің үлесі жыл сайын азайып келеді. 2014

Ескерту – авторлармен [10,11] негізінде әзірленген

Сурет 3. Қазақстанның астығын импорттайтын елдер, тонна

жылы аталған елдердің үлесі 16%, 14% және 10,9 % құраса, 2018 жылы 6,6%, 3,7% және 5,5% болды.

ТМД елдерден өзге мемлекеттерге сатылатын астықтың басым бөлігі Қытай Халық Республикасы, Ауғанстан, Италия мен Түркия елдерге жөнелтіледі. Олардың отандық астықты сатып алу көлемінде соңғы жылдары біршама өскен болатын. Мәселен, Қытай елі 2014 ж. 213 958,10 тонна сатып алса, 2018 ж. 2,5 есе артып 549999,8 тонна импорттаған. Ауғанстан мемлекеті 2014 ж. 36518,9 тонна импорттаса, 2018 ж. 10,5 есеге артып 386757,9 тонна сатып алды. Италия Республикасы 2014 ж. 21733,2 тоннадан 2018 ж. 348419,8 тоннаға дейін астықты сатып алу көлемін көбейткен. Сонымен бірге, Түркия елі 67216 тоннадан (2014 ж.) 288293,8 тоннаға (2018 ж.) дейін өсірген. Алайда, отандық астықтың экспортында натуралды түрдегі мен ақшалай көріністегі түсімдерінің үлестерінде айырмашылық бар. Мәселен, 2018 ж. экспортында ТМД елдеріне натуралды түрдегі экспорттың үлесі 67 %-ды құрайды. Әлемнің басқа елдеріндегі табиғи түрдегі экспорттың үлесі 33% -ды құрады, ал ақшалай көлемдегі үлес 39% -ды құрады. Айырмашылық 6% шамасында құрап отыр. Мұндай тенденция барлық жылдарында байқалады. Әсіресе, арақатынастағы көп айырмашылық соңғы

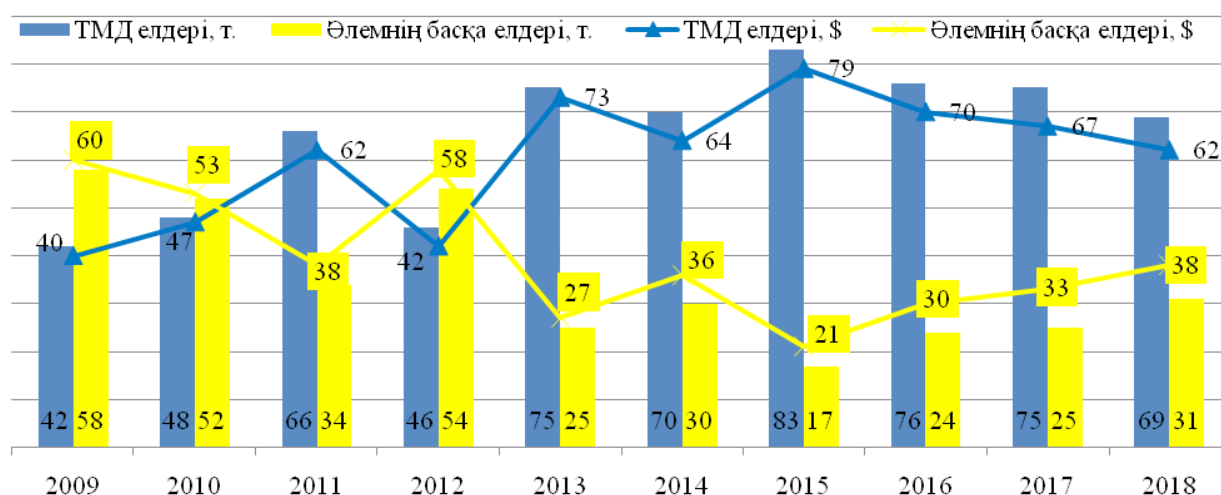
жылдары орын алады. Оны төмендегі суреттен көруге болады.

Бидай өнімділігі төмен жылдары да бидайға деген ішкі сұранысты толығымен қанағаттандарады. Сонымен бірге, бидайды сыртқа шығаруға мүмкіндігі бар. Орта есеппен жылына еліміз 7-9 млн. тоннаға дейін экспортқа шығару әлеуетіне ие. Мұндай әлеует жыл сайынғы артық қалған астық есебінен қордаланады. Еліміз бидай мен ұнды 40-тан астам елге, оның ішінде, 25 елге экспорттайды.

Қазіргі таңда 3 класс бидайдың бағасына бірнеше факторлар әсер етеді. Біріншіден, шекаралас елдерден астықтың келуі. Ішкі бидай нарығының бұл Ресейдегі астық бағасымен тікелей корреляцияда [12].

Көрші мемлекетте астық салу саласындағы проблемалар (ауа-райы, логистика) біздің нарыққа жақсы әсер етеді, яғни көрші елдегі астыққа деген бағаның өсуі біздің диқаншылардың өнімдеріне сұранысты арттырады. Керісінше, көрші елде табиғи жағдай қолайлы болып, ол жақтан бидай жеткізу көбейсе, бұл Қазақстанның ішкі және экспорттық бидай нарығына теріс әсер етеді.

Сол себепті нарық қатысушыларына бәсекеге қабілетті болу үшін бағаны тұрақтандыруға және төмендетуге тура келеді. Екіншіден, нарықтың көптеген

Ескерту – авторлармен [10, 11] негізінде әзірленген

Сурет 4. Қазақстандық астық экспортының аймақтық бөлінісіндегі үлестері, АҚШ доллары және тонна

қатысушылары РФ мен Қазақстанның астық өндіретін бірқатар өңірлеріндегі қолайсыз ауа райы жағдайларының нашарлауы. Ауа райының нашарлаған жағдайда РФ-да (Томск, Новосибирск, Алтай, Омбы) және Қазақстанның солтүстік аймақтарында 3 класс бидайының мөлшері де азаюуы ықтимал.

Үшіншіден, бағаның өсуіне АҚШ долларына қатысты ұлттық валюта бағамының өзгеруі. Отандық астық өндірушілердің импортталатын тауарлардың құнына тәуелді болуы, әсіресе, ақырғы өнім өндірісінде қолданылатын материалдардың бағасына. Отандық диқаншылар ауылшаруашылық техникалар мен құрал-жабдықтарды, қосалқы материалдарды, тұқымдарды, тыңайтқыштарды, гербицидтерді және т.б. шетелден сатып алуға мәжбүр. Бұл олардың өнімдеріне бәсекеге қабілеттілікті қалыптастыруды қиындатады. Импорттық тауарлардың қымбаттауы көптеген үй шаруашылықтары арзан өндіріс құралдарын қолданады, бұл өндірілетін ауылшаруашылық өнімдерінің өнімділігі мен сапасына кері әсер етеді.

Сондай-ақ, отандық ауылшаруашылығында тауар өндірушілерінің қызметінде басты мәселелердің бірі арзан ұзақ мерзімді несие алу мүмкіндіктерін табу болып табылады.

Төртіншіден, Ауғанстан мен Өзбекстан тарапынан сұраныстың жандануы ықпал етеді.

Бесіншіден, отандық бидайдың бағасы логистикамен және вагондар тапшылығымен тығыз байланыста. Ресейдегі бидайдың рекордтық өнімі алынған жылдары отандық астық сауда компаниялары логистикалық қиындықтарға ұшырайды.

Алтыншыдан, отандық АӨК субъектілері үшін маңызды мәселе отандық ауыл шаруашылығын тікелей қолдауды тоқтату. Мұндай талап ДСҰ кіру шарттарынан туындаған болатын. Бұрын бидай өнімділігі жоғары болған жылдары астықты сыртқа экспорттау үшін көлік шығындарына субсидия бөлген болатын. Алайда, жаңа талаптарға сәйкес мұндай қолдаулар тоқтатылған болатын.

Қорытынды. Тұтастай алғанда, республиканың астық өндірісі мен экспорты аясында өсімге қол жеткізу бағытында бірқатар проблемалар орын алып отыр. Соған қарамастан, еліміз өндіріс көлемі мен сапасын арттыру нәтижесінде ішкі сұранысты қанағаттандырып қоймай, бидайымызды импорттайтын елдер қатарын кеңейтті.

Отандық өндірушілер бидайды негізінен ТМД елдеріне, содан кейін Еуропалық Одақ елдері мен Таяу Шығыс елдеріне экспорттайды. Бидай экспортының 72%-ы ТМД елдерінің үлесінде болса, 9%-ы Еуропалық Одақ елдерінің және Таяу Шығыс елдерінің үлесінде. Соңғы жылдары бидайдың жаңа импорттаушы елдер қатарына Мысыр, Моңғолия, Ауғанстан, Норвегия және Ливия қосылды. Жақын болашақта аса перспективті бидай экспортының бағыты Қытай Халық Республикасы болып саналады. Сонымен бірге, басымдықты нарықтарының бірі Иран Ислам Республикасы мен Парсы шығанағы елдері бола алатындығын ескеру керек.

Алайда, қазіргі таңда бидайды экспорттауда бірқатар мәселелердің бар екендігін талдау көрсеткендей болатын. Оның бастысы – бидайды сатып алушы елдерге дейін жеткізу. Отандық бидай негізінен Қара теңіз, Азов теңізі мен Балтық теңіздеріндегі порттар көмегімен жеткізіледі. Әлемнің бидай нарығында Қазақстанның негізгі бәсекелестері қатарында Украина мен Ресей Федерациясы болып табылатындығы белгілі, ал аталмыш порттар осы елдерде орналасатындығын ескергені жөн. Бұндай жағдайда ұлттық мүдделердің орын алуы да ықтимал.

Сонымен бірге, сатып алу нарықтарына жеткізуде келесідей жағдайлар қиындықтар туғызады. Мәселен, жоғарыда аталған теңіз порттарының алшақтығы, транзит үшін тарифтер, экспорттық салымдар, көрші шектес елдердің территорияларымен өткендегі қосымша алымдар, сертификаттау шығындары және т.с.с. атауға болады. Бұндай мәселелердің шешімін табу отандық бидайдың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл, бірінші кезекте, көлік желілерін оңтайландыруды талап етеді.

Отандық астық экспортын арттыру үшін басты міндет экспорттың негізгі бағыттарына тиімді көліктік-логистикалық инфрақұрылым құру болып табылады.

Қазақстанда климат өзгеруде, нарық қатысушыларына жаңа жағдайларға бейімделіп, өсімдік шаруашылығын дамыту, сондай-ақ жаңа сорттарды шығару қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Топ-30 экспортеров зерна. Рынок разгрузили на 53 млн тонн [Электрон. ресурс] – URL: <https://www.agroinvestor.ru/rating/article/30049-top-30-eksportеров-zerna/> (Дата обращения: 20.06.2020)
2. Смоленцева Е.В. Мировой рынок пшеницы: современное состояние и особенности // Московский экономический журнал. - 2019. - №5. – С. 186-194.
3. Сельскохозяйственные культуры [Электрон. ресурс]: –URL: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data/QC> (Дата обращения: 20.06.2020)
4. Сельское, лесное и рыбное хозяйство Казахстана. Статистический сборник. / Под рек. А. Смаилова. - Алматы, 2000. – 184 с.
5. Сельское, лесное и рыбное хозяйство Казахстана. Статистический сборник. / Под рек. Б. Тортаева. - Алматы, 2005. – 332 с.
6. Сельское, лесное и рыбное хозяйство Казахстана. Статистический сборник. / Под рек. Ю. Шокаманова. - Алматы, 2009. – 231 с.
7. Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан . Статистический сборник. / Под ред. А.А. Смаилова. - Астана, 2014. – 198 с.
8. Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан. Статистический сборник. / Под ред. Н.С. Айдапкелова – Нур-Султан, 2019. – 216 с.
9. Mizanbekova S., Kalykova B.B., Nurmanbekova G.K. Competitiveness of Kazakhstan grain in domestic and foreign grain markets // Problems of Agrimarket. – 2019. - №3. – 122-118 p.
10. Внешняя торговля Республики Казахстан. Статистический сборник. / Под рек. А. Смаилова. - Астана, 2014. – 290 с.
11. Внешняя торговля Республики Казахстан. Статистический сборник. / Под ред. Н.С. Айдапкелова. – Нур-Султан, 2018. – 268 с.
12. Домарев И.Е., Бейсекова П.Д. Зерновая политика зарубежных стран // Проблемы агрорынка. – 2019. - №2. – С. 153-160.

References

1. Top-30 eksportеров zerna. Rynok razgruzili na 53 mln tonn [Top 30 exporters of grain. The market was unloaded at 53 million tons] [Electronic resource]: Available at: <https://www.agroinvestor.ru/rating/article/30049-top-30-eksportеров-zerna/> (Accessed: 18.07.2019). [in Russian]
2. Smolenceva E.V. Mirovoi rynek pshenicy: sovremennoe sostoyanie i osobennosti [World wheat market: current state and features], *Moskovskii ekonomicheskii zhurnal* [Moscow economic journal], №5, 186-194(2019). [in Russian]
3. Selskohozyaistvennyye kultury [Agricultural crops] [Electronic resource] Available at: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data/QC> (Accessed: 27.08.2019). [in Russian]
4. Selskoe, lesnoe i rybnoe hozyajstvo Kazahstana [Agriculture, forestry and fisheries in Kazakhstan] *Statisticheskii sbornik* [Statistical collection] / Pod red. A. Smailova. (Almaty, 2000, 184 p.). [in Russian]
5. Selskoe, lesnoe i rybnoe hozyajstvo Kazahstana [Agriculture, forestry and fisheries in Kazakhstan] *Statisticheskii sbornik* [Statistical collection] / Pod red. B. Tortaeva. (Almaty, 2005, 332 p.). [in Russian]
6. Selskoe, lesnoe i rybnoe hozyajstvo Kazahstana [Agriculture, forestry and fisheries in Kazakhstan] *Statisticheskii sbornik* [Statistical collection] / Pod red. Yu. Shokamanova. (Almaty, 2009, 231 p.). [in Russian]
7. Selskoe, lesnoe i rybnoe hozyajstvo v Respublike Kazahstan [Agriculture, forestry and fisheries in Kazakhstan] *Statisticheskii sbornik* [Statistical collection] / Pod red. A.A. Smailova. (Astana, 2014, 198 p.). [in Russian]
8. Selskoe, lesnoe i rybnoe hozyajstvo v Respublike Kazahstan [Agriculture, forestry and fisheries in Kazakhstan] *Statisticheskii sbornik* [Statistical collection] / Pod red. N.S. Ajdapkelova (Nur-Sultan, 2019, 216 p.). [in Russian]

9. Mizanbekova S., Kalykova B.B., Nurmanbekova G.K. Competitiveness of Kazakhstan grain in domestic and foreign grain markets // Problems of Agrimarket. – 2019. - №3. – 122-118 p. [in English]
10. Vneshnyaya trgovlya Respubliki Kazakhstan [Foreign trade of the Republic of Kazakhstan] Statisticheskii sbornik [Statistical collection] / Pod red. A. Smailova. (Astana, 2014, 290 p.). [in Russian]
11. Vneshnyaya trgovlya Respubliki Kazakhstan [[Foreign trade of the Republic of Kazakhstan]] Statisticheskii sbornik [Statistical collection] / Pod red. N.S. Aidapkelova. (Nur-Sultan, 2018, 268 p.). [in Russian]
12. Domarev I.E., Beisekova P.D. Zernovaya politika zarubezhnyh stran [Grain policy of foreign countries] // Problemy agrorynka [Problems of the agricultural market] – 2019. - №2. – P. 153-160.

А.У. Мухаммедов¹, А.Б. Тасмаганбетов², А.М. Бакирбекова³

¹Университет Международного Бизнеса, Алматы, Казахстан

²Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова, Актөбе, Казахстан

³Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Развитие экспортного потенциала казахстанского производства пшеницы

Аннотация. В статье рассматривается современное состояние отечественного зернового рынка. Анализируется динамика производства пшеницы в разрезе регионов и по основным зернопроизводящим областям. Дана характеристика экспорта и импорта пшеницы. Вместе с тем с момента обретения республикой суверенитета проведен анализ объемов и урожайности производства пшеницы и посевных площадей. За последние годы в разрезе областей даны объемы посевных площадей для производства зерна, валовый сбор зерна и его урожайность. Представлена география экспорта отечественного зерна. Рассмотрены основные направления экспорта пшеницы за последнее десятилетие. Определены страны, закупающие большую часть зерна отечественных производителей. В частности, приведены объемы и объемы зерна, отгруженного в страны СНГ и в другие страны мира. Описаны факторы, влияющие на цену реализуемой пшеницы.

Ключевые слова: рынок, пшеница, производство, урожайность, экспорт, импорт, регион, Содружество Независимых Государств.

Muhammedov A.U.¹, Tasmaganbetov A.B.², Bakirbekova A.M.³.

¹University of International Business

²K. Zhubanov Aktobe Regional State University

³L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Development of export potential of Kazakhstan's wheat production

Abstract. The article describes the current state of the domestic grain market. The article analyses the dynamics of wheat production in the regions of Kazakhstan and its main grain-producing zones. The volume of grain deliveries outside the country is considered. At the same time, there was conducted an analysis of the acreage and the rate of wheat production and grain yield was considered from the moment as the Republic of Kazakhstan gained its sovereignty. Also, there are described the volume of acreage, total production and yield by regions in recent years. There were determined the main countries and sizes of wheat export. There have been identified countries that purchase most of the grain from domestic producers. In particular, there are given the volumes and volumes of grain shipped to the CIS countries and other countries of the world. The article describes the factors affecting the price of sold wheat.

Keywords: market, wheat, production, productivity, export, import, region, Commonwealth of Independent States.

Авторлар туралы мәлімет:

Мухаммедов Абу – негізгі автор, экономика ғылымдарының докторы, қаржы және есеп кафедрасының профессоры, Халықаралық Бизнес университеті, Алматы, Қазақстан.

Тасмаганбетов Аслан – экономика ғылымдарының кандидаты, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті экономика және құқық факультетінің деканы, Ақтөбе, Қазақстан.

Бакирбекова Айгүл – э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Muhammedov Abu – The main author, doctor of economic sciences, Professor of Finance and accounting Department, University of International Business, Almaty, Kazakhstan.

Tasmaganbetov Aslan – Candidate of economic sciences, Dean of the faculty of economics and law K. Zhubanov Aktobe Regional State UniversityAktobe, Kazakhstan

Bakirbekova Aigul – Candidate of economic sciences, docent, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.